

Repozytorium Cyfrowe Poloników jako przykład społecznego archiwum cyfrowego

W 2007 r. Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy (działający jako stowarzyszenie) podał inicjatywę stworzenia platformy cyfrowej, której celem było przede wszystkim gromadzenie kopii cyfrowych materiałów archiwalnych dotyczących ziem Rzeczypospolitej Obojga Narodów, przechowywanych poza granicami Polski¹. Założeniem projektu jest ścisła współpraca z polskimi archiwami i uzupełnienie prac podejmowanych przez instytucje publiczne. Dzięki porozumieniu pomiędzy Instytutem a Archiwum Głównym Akt Dawnych (dalej AGAD) oraz Naczelnym Dyrektorem Archiwów Państwowych (dalej: NDAP) możliwa stała się ściślejsza koordynacja działań prowadzących do digitalizacji, a finalnie do udostępnienia kopii w otwartym dostępie. Wytypowane zostały najistotniejsze, z perspektywy polskiego dziedzictwa kulturowego, archiwalia. W szczególności wyjątkową wartość mają księgi grodzkie, z uwagi na szeroki zakres tematyczny wpisów. Pozwalają one nie tylko na badanie kultury prawnej i politycznej szlachty, ale ukazują całe spektrum zagadnień gospodarczych, wojskowych, a nawet kulturalnych, obejmując również mieszczaństwo, Żydów, chłopstwo, duchowieństwo i żołnierzy. Z perspektywy polskiego dziedzictwa kulturowego pierwszorzędną rolę odgrywają te zbiory archiwalne, które dotyczą obszarów obecnie znajdujących się w granicach Polski – w szczególności dawnych województw podlaskiego i lubelskiego oraz ziemi przemyskiej. Wielką wartość mają również akta Trybunału Wielkiego Księstwa Litewskiego, a także Metryki Koronnej². Podjęto również działania digitalizacyjne nad szczególnie istotnymi dla kultury polskiej materiałami przechowywanymi w Sztokholmie (zespół Skoklostersamlingen oraz Extranea IX Polen) i Petersburgu (kolekcja Pawła Dobrochotowa oraz zespołów przechowywanych w Instytucie Historii Rosyjskiej Akademii Nauk).

¹ Zob.: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy. Projekt, <https://instytutbadan.eu/projekty/> [dostęp 3.09.2021].

² K. Łopatecki, *O sposobach udostępniania zawartości ksiąg metryk królewskich*, „Zapiski Historyczne” 2021, t. 86, z. 3, s. 139–158.

Choć formalnie Repozytorium Cyfrowe Poloników zostało powołane w lipcu 2009 r., praktycznie rozpoczęło działalność w grudniu 2010 r. W zamierzeniu miała to być przestrzeń przeznaczona do udostępniania w trybie open access materiałów archiwalnych przechowywanych poza granicami kraju; najczęściej pozyskiwanych w drodze realizacji umów trójstronnych (pomiędzy Instytutem, AGAD/NDAP i właściwym archiwum przechowującym polonika)³. Innowacja polegała na wykorzystaniu oprogramowania Poznańskiego Centrum Superkomputerowo-Sieciowego d'Libra⁴, zmodyfikowanego do celów udostępniania cyfrowych materiałów archiwalnych (co wiązało się z rozwinięciem dostępnego prototypu technologii w celu wdrożenia technologii funkcjonującej w warunkach rzeczywistych).

Po 11 latach działania platforma zgromadziła blisko 20 tys. publikacji, a łączna liczba odsłon wyniosła ok. 36 mln. Platforma jest ukierunkowana na udostępnianie cyfrowych materiałów archiwalnych, stanowiących 97% wszystkich obiektów umieszczonych w Repozytorium. Jest to również miejsce, gdzie publikowane są studia z serii *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*.

Dające do myślenia są dane statystyczne dotyczące zainteresowań użytkowników Repozytorium. Spośród wszystkich dokumentów 63% jest sporządzonych w języku łacińskim, 29% w polskim, a 8% w innych językach (najczęściej są to źródła pisane po niemiecku, rusku, rzadziej włosku). Natomiast aż 59% wyświetlonych dokumentów dotyczy materiałów spisanych w języku polskim, po łacinie zaś 31%. Dysproporcje występują również pomiędzy rodzajami zasobu: najczęściej pobierane opracowanie naukowe ma 9268 odsłon, podczas gdy najpoczytniejszy starodruk ma ich 525, a najczęściej wykorzystywany rękopis 470⁵.

Analiza szczegółowych statystyk udostępniania wskazuje, że digitalizowane materiały powinny być adresowane do jak najszerszej grupy użytkowników, aspirujących do działalności naukowej: studentów, genealogów, rekonstruktorów, pasjonatów historii, osób amatorsko zainteresowanych dziejami przeszłości, itd. Aby to zrealizować serwis powinien ułatwiać odszukanie właściwych materiałów i po-

³ Zob. T. Rusin, *Prawne aspekty funkcjonowania repozytoriów cyfrowych*, „Bibliotheca Nostra. Śląski Kwartalnik Naukowy” 2018, nr 2, s. 10–27.

⁴ O skali innowacji technologiczno-wdrożeniowej świadczy fakt, że było to pierwsze polskie środowisko do budowy bibliotek cyfrowych, zob. W.M. Kolasa, „dLibra” *Digital Library Framework – platforma do budowy bibliotek cyfrowych*, [w:] *Biblioteki cyfrowe: projekty, realizacje, technologie*, red. J. Woźniak-Kasparek, J. Franke, Warszawa 2007, s. 67–88.

⁵ Zob. Repozytorium Cyfrowe Poloników, <http://repcyfr.pl/dlibra/collectionstats?dirids=1> [dostęp 26.10.2021].

móc w zapoznaniu się z ich treścią. Dlatego zrezygnowano z łatwiejszego skądinąd podejścia, polegającego na umieszczeniu całych jednostek archiwalnych, na rzecz systemowego wyodrębnienia pojedynczych dokumentów. Są one opisane w miarę możliwości szczegółowo, tak aby wyszukiwanie zawartych w nich treści było stosunkowo proste. W tym celu niezwykle istotne jest indeksowanie obiektu (w tematach i słowach kluczowych), a następnie dodawanie regestu dokumentu i innych elementów opisu: tytułu, miejsca i daty powstania itp. Działanie takie mieści się w szeroko rozumianym znaczeniu terminu „humanistyka cyfrowa”, która polega na skierowaniu uwagi na człowieka, który funkcjonuje w przestrzeni wirtualnej⁶.

W latach 2017–2019 wdrożono również pilotażowy projekt dotyczący korespondencji królowy Anny – siostry Zygmunta III Wazy. Współpracujący z Repozytorium historycy (dr Janusz S. Dąbrowski, prof. Wojciech Krawczuk, dr hab. Karol Łopatecki, prof. Uniwersytetu w Białymstoku, i dr Wojciech Walczak) zebrali w jednym miejscu ocalałe listy królowy szwedzkiej, przechowywane w Riksarkivet. W pliku pdf umieszczono skany lub zdjęcia rękopisu, następnie transkrypcję, a w przypadku listów w języku niemieckim – ich tłumaczenie⁷. Zgromadzone materiały mogą służyć pomocą studentom i mniej doświadczonym osobom w korzystaniu z wczesnonowożytnych dokumentów rękopiśmiennych⁸.

Repozytorium Cyfrowe Poloników jest prowadzone przez stowarzyszenie i stanowi przykład działań trzeciego sektora, który z powodzeniem może wspomóc duże publiczne przedsięwzięcia związane z digitalizacją i umieszczaniem materiałów archiwalnych w przestrzeni cyfrowej. Warto, aby instytucje społeczne miały stały kontakt i wsparcie w instytucjach publicznych, tak aby zapewniona była wymiana informacji na temat obustronnych potrzeb i zasad prowadzonych działań digitalizacyjnych. Liczne, nierzadko drobne projekty są niewystarczającej jakości lub nie posiadają właściwych umów z instytucją przechowującą materiały. Często zdarza się, że posiadane kopie cyfrowe nie są udostępniane w Internecie.

⁶ B. Duda, J. Przyklenk, K. Sujkowska-Sobisz, *Reprezentacje humanistyki cyfrowej w polskim dyskursie naukowym*, [w:] *Reprezentacje świata w dyskursach (modele, obrazy, wizje)*, red. B. Ciesek-Ślizowska, B. Duda, E. Ficek, K. Sujkowska-Sobisz, Katowice 2019, s. 55–69.

⁷ Zrealizowane zostało to w ramach projektu „Dziedzictwo Anny Wazówny (1568–1625): digitalizacja i umieszczenie w Internecie spuścizny epistolograficznej” – zadanie finansowane w ramach umowy 610/P-DUN/2017 ze środków Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego przeznaczonych na działalność upowszechniającą naukę.

⁸ Niezwykle atrakcyjnym pomysłem, odpowiadającym na potrzeby funkcjonowania bibliotek cyfrowych, jest przygotowanie edycji cyfrowych dokumentów. Zob. M. Słoń, M. Słomski, *Edycje cyfrowe źródeł historycznych*, [w:] *Jak wydawać teksty dawne*, red. K. Borowiec, D. Masłej, T. Mika, D. Rojszczak-Robińska, Poznań 2017, s. 65–84.

Istnieje również niebezpieczeństwo zamknięcia platformy cyfrowej wraz ze zdeponowanymi materiałami. Postulować należy, aby projekty digitalizacyjne wspierane ze środków publicznych zawierały klauzulę o konieczności przekazania kopii zabezpieczającej do wskazanej instytucji kultury, która będzie miała prawo je upublicznić. I co najważniejsze, aby instytucje otrzymujące dotacje państwowe były zobowiązane do publikowania online w otwartym dostępie (na podstawie stosownych umów z właścicielami archiwaliów) zebranych materiałów lub przynajmniej do przekazania ich do właściwych archiwów lub bibliotek w celu ich udostępnienia. Użytkownik ma prawo oczekiwać, aby zbiory cyfrowe były publicznie dostępne.

Bibliografia

- Duda B., Przyklenk J., Sujkowska-Sobisz K., *Reprezentacje humanistyki cyfrowej w polskim dyskursie naukowym*, [w:] *Reprezentacje świata w dyskursach (modele, obrazy, wizje)*. red. B. Ciesek-Ślizowska, B. Duda, E. Ficek, K. Sujkowska-Sobisz, Katowice 2019, s. 55–69.
- Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy. Projekty, <https://instytutbadan.eu/projekty/> [dostęp 3.09.2021].
- Kolasa W.M., „dLibra” *Digital Library Framework–platforma do budowy bibliotek cyfrowych*, [w:] *Biblioteki cyfrowe: projekty, realizacje, technologie*, red. J. Woźniak-Kasperek, J. Franke, Warszawa 2007, s. 67–88.
- Łopatecki K., *O sposobach udostępniania zawartości ksiąg metryk królewskich*, „Zapiski Historyczne” 2021, t. 86, z. 3, s. 139–158.
- Repozytorium Cyfrowe Poloników, <http://repcyfr.pl/dlibra/collectionstats?dirids=1> [dostęp 26.10.2021].
- Rusin T., *Prawne aspekty funkcjonowania repozytoriów cyfrowych*, „Bibliotheca Nostra. Śląski Kwartalnik Naukowy” 2018, nr 2, s. 10–27.
- Słoń M., Słomski M., *Edycje cyfrowe źródeł historycznych*, [w:] *Jak wydawać teksty dawne*, red. K. Borowiec, D. Masłej, T. Mika, D. Rojszczak-Robińska, Poznań 2017, s. 65–84.

Karol Łopatecki

Uniwersytet w Białymstoku / University of Białystok (Poland)
k.lopatecki@uwb.edu.pl, ORCID 0000-0002-7921-9421

Wojciech Walczak

Uniwersytet w Białymstoku / University of Białystok (Poland)
wwalczak@uwb.edu.pl, ORCID 0000-0001-5456-9874